

Krigsföring och statsbyggare i brytningskedet mellan medeltid och tidigmodern tid

Martin Neuding Skoog, *I rikets tjänst. Krig, stat och samhälle i Sverige 1450–1550*, 584 s., ill., doktorsavhandling, Stockholms universitet, Bokförlaget Augusti, Stockholm 2018.

MARTIN NEUDING SKOOG undersöker i sin omfattande doktorsavhandling sambandet mellan krigsföringen, krigsinstitutionen och statsbyggandet under senmedeltiden fram till mitten av 1500-talet. Särskilt fokus ligger på organisering och användning av de resurser som låg till förfogande hos centrala aktörer, grupper och gemenskaper.

Den tidigmoderna statens födelse och sambandet mellan krig och samhällelig utveckling har undersökts rikligt under de senaste hundra åren, också i Norden. Det som gör Neuding Skoogs forskning speciell är perspektivet och den valda tidsperioden. Endast sällan har forskningen på temat tagit avstamp i medeltiden och Sturetidens handlingssätt. I och för sig har man redan länge vetat att Gustav Vasa inte kom på alla sina reformer ur sitt eget huvud, utan att många av de goda praktikerna hade sin grund i äldre erfarenheter eller lånades från utlandet.

Enligt författaren anser många forskare i dag att det rörande den tidigmoderna statens födelse under den nya tiden snarare är fråga om ”kompromisser, konsensus och samarbete mellan traditionella eliter och härskare” (s. 18). Självt överväger han ändå inte i sitt eget arbete möjligheterna hos modellen om växelverkan som ofta har tillämpats i nordisk forskning, trots att han går i en välgrundad dialog med många centrala auktoriteter inom forskningen om statsbyggande såsom de moderna klassikerna Charles Tilly, Michael Mann, Thomas Ertman, Michael Roberts, Jeremy Black, Fritz Redlich och Douglass C. North. Bland de svenska forskarna framställs Erik Lönnroth och i synnerhet Jan Glete som särskilt viktiga,

till vilkas mest innovativa observationer, exempelvis den ”fiskal-militära-staten”, Neuding Skoog ofta återvänder.

Författaren förenar skickligt forskningen kring statsbyggande med sitt eget arbete, varpå det i varje underkapitel finns en diskussion kring den centrala litteraturen. Ändå förblir annan forskning som inte direkt berör den egna huvudtematiken ett sidospår, särskilt då forskningen förflyttas närmare den praktiska nivån.

Undersökningen är djärvt begränsad till att beröra åren cirka 1450–1550. Detta är en förtjänst, eftersom det nuförtiden endast är få historiker som fokuserar på just den här tiden. Enligt författaren innehåller tidsperioden sammanlagt 30 allvarliga konflikter, vilket betyder att det funnits ett stort material att utforska. Neuding Skoog har löst problemen som den långa undersökningsperioden för med sig genom att strukturera arbetet systematiskt. Granskningen inom varje underkapitel är kronologisk, och Gustav Vasas maktillträde fungerar ofta som en vattendelare. Lösningen är motiverad och i huvudsak fungerande, eftersom den möjliggör komparation mellan olika tidsperioder.

De huvudsakliga frågorna är följande (s. 42–43): 1) ”vilka individer och grupper [...] disponerade institutioner för organisering av militär personal?” samt 2) ”Vem anförde förbanden och på vilka villkor kunde statsmakten disponera dessa resurser?”. Utöver respektive huvudproblemställning presenteras många mindre frågor, också i varje underkapitel.

Författaren har valt ”fem analysenheter”, med hjälp av vilka forskningsproblemen dekonstrueras. Han är särskilt intresserad av aktörsperspektivet, och därför är analysenheterna frälsegruppen, regenternas eget krigsfolk, biskoparnas militära betydelse, städernas militärorganisation samt bondeuppbåden. De välgrundade perspektiven möjliggör en systematisk granskning. De faktorer som antingen bidrog till eller försvårade växelverkan berörs visserligen inte. Även om författaren överlag förtjänstfullt definierat sina centrala begrepp, så hör ”politisk kultur” av någon orsak inte till dessa: ”politisk kultur” uppträder endast förbigående några gånger i texten (s. 36, 37, 364). På grund av detta fästs endast litet uppmärksamhet vid grunddraget i medeltidens och den nya tidens politiska kultur, nämligen regentens redan under medeltiden starkt normativa ställning. Neuding Skoog intygar (exempelvis på s. 486), att städernas borgerskap uppfattades av den medeltida regenten som den mest pålitliga motståndaren av alla. Det är en viktig iakttagelse och hänger direkt ihop med att borgerskapet redan under den undersökta tidsperioden var nära förbundet med den rådande regentens beviljande och stadfästande av privilegier och andra förmåner.

Neuding Skoog har framgångsrikt grävt fram olika gruppers aktörskap ur sitt källmaterial, men i avhandlingen omnämns ”aktörskap” endast

en gång tillsammans med sitt traditionella par ”strukturer” (s. 481). Författaren kunde gärna ha reflekterat kring detta förhållande aningen mer ingående, likaledes rörande exempelvis det fysiska befästningssystemets (slotten och till exempel biskoparnas samt de centrala frälsemännens befästningar) betydelse för krigsföringen och dess organisering.

Reflektionen kring begreppen och den noggranna definitionen av dem är, liksom redan nämndes, arbetets styrka. I Michael Manns och Jan Gletes anda är den medeltida och tidiga moderna statens handlingssätt uppdelad i ”den koordinerade staten” och ”den organiserade staten”: dikotomin känns mycket fungerande även om man inte kan dra någon skarp gräns i denna fördelning ens vad medeltiden beträffar.

Den undersökta periodens källäge är utmanande, men författaren har löst problemet med källmaterialets ojämnhet genom ”ett källpluralistiskt tillvägagångssätt”. Beslutet att i första hand fokusera på krigstidens militärväsende och krisskedets mobilisering (s. 44) är välgrundat, eftersom också källmaterialet rörande dessa företeelser är bättre bevarat. Författaren har inte heller sparat på presentationen av sitt källmaterial – på vissa ställen är behandlingen av empirin direkt minutiös och en del av citaten skulle utan tvekan ha kunnat skäras ner eller omvandlas till direkta anföringar. I arbetet har många slags källpublikationer från olika tider framgångsrikt brukats. Även serien Finlands medeltidsurkunder (FMU) har använts, men tyvärr har författaren inte haft tillgång till den omfattande resursen *Diplomatarium Fennicum* (DF) (<http://df.narc.fi/>) som bygger på FMU och på många andra källutgåvor. DF skulle ha möjliggjort systematiska informationsökningar om händelser i den finska delen av riket.

I användningen av forskningslitteraturen märks samma, tydligen permanenta brist i så gott som alla i Sverige utgivna historiepublikationer, det vill säga att forskning som gjorts i Finland nästan helt och hållet fattas. Särskilt när man behandlar det svenska riket som en helhet, skulle det vara motiverat att ens behjälpligt fördjupa sig i forskning som gjorts på östra sidan av Bottniska viken. Utgående från Neuding Skoogs forskningsobjekt spelade östgränsens konflikter en stor roll, men författaren förlitar sig exempelvis på Johan Hadorphs 1676 skrivna verk *Then andra delen til rijm-crönikorne hörande; innehåller åtskillige konglige och furstlige förlikningar, föreningar, försäkringar, dagtingan, förbund, förskriffningar, legdebref etc. och mera sådant som then swenska historien angår* angående omständigheterna kring Erik Axelsson Tott (s. 303). Olofsborg som började byggas 1475 på Totts initiativ hade en stor betydelse för rikets försvar. Således har historieforskare som har arbetat med medeltiden och den tidigmoderna tiden, exempelvis Seppo Suvanto och Helge Pohjolan-Pirhonen, lämnats oomnämnda. Både Suvantos och Pohjolan-Pirhonen främsta publikationer är visserligen författade på finska, men alla centrala

verk har recenserats, exempelvis i *HTF*. Dessutom finns abstrakt på engelska eller tyska i själva publikationerna. Båda forskarna var också mycket flitiga medarbetare i serien *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*. På tal om biskoparnas och krigshärarnas betydelse förbigås på motsvarande sätt Kauko Pirinens och Aarre Läntinens verk rörande Åbo biskopsbord och de resurser som stod till biskopens förfogande. Likaså hade det funnits orsak att ögna igenom städerna Viborgs och Åbos historiker. Även om till exempel J.W. Ruuths mest centrala publikationer rörande 1500-talets städer, ursprungligen författade på svenska, redan har över hundra år på nacken så var han sin tids mest betydande finländska medeltidsforskare och han verkade även som riksarkivarie. Därtill fungerade Viborg under perioden som en parallell till rikets andra befästa stad Kalmar, varför en utförligare undersökning hade varit motiverad. Henrik Impola publicerade å sin sida 2011 ett vida lovordat verk, där alla i Finland på 1500-talet verksamma adelssläkter presenteras (*Frälset och dess rusttjänst i Finland på 1500-talet*. Skrifter utgivna av Genealogiska samfundet i Finland 59, Helsingfors).

Utgående från sina resultat skapar författaren en helhetsbild av de valda gruppernas delaktighet ”i rikets tjänst.” Neuding Skoog ger bland annat en mer mångfacetterad bild av bredden och varianterna av frälsets rusttjänst. Om ”regenternas eget krigsfolk” konstaterar han att det ”var den enda kategori av militär personal som den medeltida staten koordinerade och organiserade” (s. 173). Under medeltiden gick en stor del av de insamlade skatterna till avlöning av regenternas egna härar, men situationen förändrades som bekant i och med att Gustav Vasa konsoliderade kungens makt. Biskoparna utgjorde, enligt Neuding Skoog, ända fram till 1520-talets senare hälft näst efter regenten den starkaste och utgående deras samlade resurser den mäktigaste enskilda gruppen. Borgerskapet nämndes redan ovan. Vid bedömningen av böndernas betydelse poängterar författaren, i enlighet med Peter Reinholdsson, att det världsliga frälset och ofrälse personer samarbetade i olika konflikter. Ytterligare, till skillnad från vad som ofta hävdats i tidigare forskning (här rättar Neuding Skoog bland annat finländska forskares felaktiga slutsatser), upprättades bondehärar redan före riksdagen i Västerås 1544 även utanför böndernas egna landskap.

Martin Neuding Skoogs doktorsavhandling är ett ambitiöst och viktigt tillskott till historieforskningen kring brytningsskedet mellan medeltiden och den nya tiden. Förhoppningsvis kommer avhandlingen att fungera som exempel och att öka intresset för denna för tillfället något förbisedda tidsperiod.

Petri Karonen